

DR. MAYER LÁSZLÓ:

A FEJLŐDŐ ORSZÁGOKNAK NYÚJTOTT SEGÍTSÉG NÉHÁNY ELVI KÉRDÉSE

Az utóbbi években a fejlődő országok társadalmi-gazdasági kérdései az érdeklődés homlokterébe kerültek. A tömegkommunikációs eszközök fejlődése — főleg a televízió, film, sajtó — technikai szempontból közel hozta, láthatóvá tette a *szegénységet*, és ilyen módon szinte megdöbbenetette az emberiséget. A világgazdasági események alakulása pedig arra kényszerítette az egész emberiséget, hogy foglalkozzon az ún. fejlődő országok kérdésével. Mindenekelőtt az a nagy társadalmi-gazdasági elmaradottság, sőt az utóbbi évtizedekben bekövetkező lemaradás növekedése az, ami megrázóan tárul elénk, és sürgős cselekvést kíván. Érzékelhetővé vált ez különösen azzal, hogy közvetlen összehasonlíthatóvá vált a rendkívüli gazdaság egyes országokban és a szegénység más országokban. E társadalmi-gazdasági elmaradottságok leküzdésére tett erőfeszítései során a fejlődő országok elkerülhetetlen beleütköznek abba a kérdésbe, melyik utat válasszák, a kapitalista vagy a szocialista utat. Természetesen nem ilyen világos és felismerhető az alternatívájuk, és vannak illúziók is, harmadik utat is elképzelnek egyesek,¹ valójában azonban kimondva, kimondatlanul csak két alternatív van. Egyre több fejlődő ország ismeri fel a kapitalista út nehézségeit, járhatatlanságát, és választja a szocializmushoz vezető utat, ahogy mi nevezzük, szocialista orientációjú orszaggá válik. Ez az út nehéz, sok buktatóval, ellenkező irányú mozgásokkal jár. Sokszor nem eléggé értjük meg azt az egyszerű tényt, hogy *évszázadokat átugrani rendkívül* nehéz még akkor is, ha a szocialista rendszer sok szempontból segíti és kell is hogy segítse ezeket az országokat. A fejlődő világ területén is megjelent és egyre erősödik tehát a két rendszer, a kapitalizmus és a szocializmus közötti verseny. Az 1970-es évek világgazdasági eseményei, a fejlett tőkés országok piacának szűkülése, a recesszió, egyes nyersanyagok és az energiahordozók árának robbanásszerű növekedése, mind abba az irányba hatottak, hogy a fejlődő világ gazdasági problémáit fokozták, illetve kiélezték, és ilyen módon is kiemelték ezek társadalmi rendszereik sebezhetőségét.

Az előzőekben felsorolt, a világban és a fejlődő világban lejátszódó események abba az irányba hatottak, hogy fokozták a világ lakosságának érdeklődését, felébresztették sokszor talán a felelősségtudat és a segítési szándékot is.

A fentebb vázolt világgazdasági helyzet és az ebből a szocialista országokra háruló feladatot helyesen tükrözi az MSZMP KB 1977. október 20-i határozata is, amely kimondja: „A fejlődő országok növekvő világgazdasági szerepéből, valamint a nem szocialista export bővítésének célkitűzéséből kiindulva ezen országokkal a kölcsönös

¹ Kenyatta — Kenya elnöke pl. a következőket írja: Mi elutasítottuk mind a nyugati kapitalizmust, mind a keleti kommunizmust. . . African Socialism and its application to Planning in Kenya. . . Nairobi 1965. 3. o.

áruforgalom növekedési üteme hosszabb távon haladja meg a külkereskedelmi forgalom átlagát. Gazdasági együttműködésünknek a fejlődő országokkal is a *kölcsönös előnyök* alapján kell állnia, de egyúttal tartalmaznia kell a *nekik nyújtott segítség elemeit*, (aláhúzás tőlem: ML), elősegítve ezzel termelőerőik fejlesztését, gazdasági önállóságuk megteremtését.”² A határozat tehát leszögezi, hogy gazdasági kapcsolataink egyaránt kell hogy tartalmazzák mind a kölcsönös előnyök, mind pedig a segítség elemeit.

A fejlődő országok segítésének közgazdasági eszméje, illetve irodalma viszonylag új, arra az időszakra esik, miután politikai függetlenségüket kivívták, és több-kevesebb következetességgel a gazdasági függetlenség útjára lépnek. A tőkés országokban óriási propaganda folyik a fejlődő országok segítése céljából, olyannyira, hogy sokszor a közvélemény el is hiszi, hogy milyen hatalmas erőfeszítések történnek e célból. Máskor viszont látva a fejlődő országok jelenlegi problémáit, hol saját vezetőiktől, hol pedig éppen a megsegítettektől kéri számon, hogy miért nem történt jelentős előrehaladás a szegénység, az elmaradottság leküzdésében. A fejlett tőkés országok közvéleménye éppen a fenti ellentmondás hatására kezd egyre inkább közömbös lenni, és megkérdőjelezi a segítség szükségességét és eredményességét. A valóságos helyzet azonban az, hogy a fejlett tőkésország és a fejlődők gazdasági kapcsolatában a *kis mértékű és sokszor csak formális* jellegű segélyelemek mellett továbbra is a *nem egyenlően kölcsönös érdekeket* tartalmazó elemek dominálnak. Más szóval, egyik kezükkel segélyt adnak, másikkal annak többszörösét viszik ki az országból. Ezek után nem csoda, hogy jelentős gazdasági fejlődés nem következik be az országban, mert e gazdasági kapcsolatok alapján véve tőkés jellegűek maradtak.

A tőkés segélyeknek ez a hatástalansága, illetve negatív hatása tükröződik azután azokban a felfogásokban, amelyek a segélyeket általában ellenzik, „kereskedelmet és nem segélyt” (trade not aid) elvet vallják, vagy a segélyeket kifejezetten „trójai lónak” tartják, amelyen keresztül a segélyt nyújtó ország titokban behatol a segélyezett ország gazdaságába.³ A polgári közgazdaságtanban és gazdasági ideológiában folyik a vita a külföldi segélyek körül. A marxista közgazdasági irodalomban viszonylag újabb keletű — érthető okoknál fogva — fejlődő országok segélyezésének kérdése, ezért mind szakkörökben, mind a szélesebb közvélemény körében van még jó adag tisztázatlanság. Ilyen kérdések többek között a következők — és e dolgozat ezekkel kíván foglalkozni: — Miért kell a fejlődő országokat segíteni? Mi a viszony a segítség és a kölcsönös érdek között? Segítség-e a segélyezett országban létesítendő (vagy meglevő) részleges vagy teljes külföldi tulajdon?

I. A fejlődő országoknak nyújtott segítség indokai

Ez a kérdés tulajdonképpen úgy is megfogalmazható, hogy miért kell a világközvélemény és az egyes országok vezetőiben tudatosítani a fejlődő országok helyzetét, hogy aztán az egyének, még inkább az egyes államok tudatos nemzetközi szintű cselekvése, nemzetközi gazdaságpolitikája segítséget jelentsen a fejlődő országok számára. A másik alternatíva az lenne, hogy külső tudatos, koordinált segítség nélkül — a világgazdaság spontán mechanizmusa biztosítaná a fejlődő országok viszonylag gyorsabb fejlődését, felzárkózását. Ha a világgazdaság kissé hosszabb távú gazdaságtörténeti fejlődését vesszük szemügyre, azt tapasztaljuk, hogy voltak elmaradott or-

² MSZMP KB 1977. OKT. 20. — Kossuth, 1977. 71. o.

³ The Trojan horse; Rampart press, California 1975.

szágok (USA—JAPÁN) a századforduló előtt, amelyek minden fajta *szervezett, tudatos nemzetközi segítség* nélkül felzárkózta. Itt két megjegyzés szükséges; akkor és ezen országok számára a spontán világgazdasági fejlődés — az erőforrások spontán átcsoportosításával — valóban kedvező lehetőséget teremtett. Ma és a jelen fejlődő országok számára azonban már ez a spontán lehetőség nem áll fenn. A másik megjegyzés: pl. USA-t a világ más országai tulajdonképpen segítették (tőkebeáramlás — szakképzett munkaerő), bár ez nem volt egy tudatos állami gazdaságpolitika.

A fejlődő országok segítségének két gyökeresen eltérő koncepciója létezik, mégpedig a polgári és a marxista. Lényeges különbség mutatkozik a segítség okát, célját, valamint módszereit, eszközeit tekintve is. A lényeges különbség azonban nem zárja ki, hogy bizonyos hasonlóságok, rész- vagy formális azonosságok létezzenek a tőkés és a szocialista országok által nyújtott segítségek között. Éppen ezeket a különbségeket hanyagolják el, formális azonosságokat lényegivé nagyítanak a polgáriak (és a kínaiak), és ilyen módon igyekeznek a szocialista országok segítségét diszkreditálni. Erre a támadásra bizonyos lehetőséget ad, hogy a nemzetközi gazdasági segítség rendkívül bonyolult közgazdasági jelenség, másrészt e kérdés marxista feldolgozottságának bizonyos hiánya, illetve bizonyos leegyszerűsítettség.

Foglaljuk össze tehát: miért objektív szükségszerűség a fejlődő országok gazdasági segítése elvi-elméleti síkon? Azért, mert a jelenlegi fejletlen országok olyan nagy mértékben le vannak maradva, hogy ezt a különbséget egy, a népeik számára elfogadható időtávon belül behozni külső segítség, a *gazdasági erőforrások* (tőke-szaktudás), állami külgazdaságpolitikában rögzített, *tervszerű átengedése nélkül* nem lehetséges. Ezen általános ok mellett — amely mintegy társadalmi rendszertől függetlenül tekint a segítség szükségességét — a kapitalizmusban a profit motívum, katonai szempontok, nyersanyagellátás és a humanitárius szempontok egyaránt szerepet játszhatnak a fejlődők segélyezése motiválásában. A szocialista országok segélynyújtási motiválásában profitmotívum nem játszik szerepet, szerepet játszik azonban a kölcsönös érdek.

II. A gazdasági segítség és a kölcsönös érdeket megtestesítő gazdasági kapcsolat viszonya

Ez egy rendkívül fontos és ugyanakkor rendkívül bonyolult kérdés. Első pillantásra a felszínes vizsgálódás azt mutatja, hogy a segély, segítség kizárja a kölcsönös érdeket, illetve a segítségnyújtó érdekeltségét. Sokan úgy fogják fel a segélyt, ha abban kimutatható segítségnyújtó anyagi érdekeltsége, akkor a szükségképp, minden körülmények között, önző érdek motivált, és mint ilyen, nem segély többé.

Milyen nemzetközi gazdasági ügyletet, kapcsolatot lehet segélynek; segítségnek tekinteni? Első megközelítésben nyilvánvaló, hogy az olyan nemzetközi gazdasági kapcsolat a segély, segítség, amely a világgazdaságban általánosan elfogadott feltételeknél kedvezőbb feltétellel nyújt (hitelt pl.) valamilyen gazdasági kapcsolatot a másik országnak. Ezek a kedvezőbb feltételek mellett megvalósuló gazdasági kapcsolatok (pl. ingyen ajándék stb.) azonban nem meritik ki a segély, a segítség fogalmát. A normális nemzetközi gazdasági kapcsolatok is (normálisan a világpiaci átlag feltételek mellett lebonylódót kell érteni) bizonyos körülmények között tartalmazhatnak segélyelemet, illetve segítséget. Nézzük ezeket a problémákat kissé közelebbről. Tehát tulajdonképpen két fő csoportját, esetleg formáját lehetne megkülönböztetni a segélyeknek.

a) Tiszta segélyek

Az elnevezés eléggé tökéletlen, de azt akarja jelezni, hogy ezek olyan gazdasági kapcsolatok, amikor közvetlenül, a felszínen is látható módon segélyről, segítségről van szó. Ingyenes ajándékok, segélyek, visszatérítés nélküli adományok pl. éhínségek, járványok, szóval valamilyen rendkívüli természeti katasztrófa esetén. Ezek a legvilágosabb módjai a segélyeknek. Itt az egyik ország egyoldalúan áldozatot hoz egy mások ország javára.

b) Segítség elemeket tartalmazó „normális” gazdasági kapcsolatok. A tiszta segélyekkel szemben léteznek olyan gazdasági kapcsolatok — tulajdonképpen mindenfajta nemzetközi gazdasági kapcsolat lehet ilyen —, amelyek segítségelemeket tartalmazhatnak. Bizonyos körülmények között a külkereskedelem (export-import), tőkemozgás (kölsön és működő tőke), szakismeretek áramlása stb. — egyaránt tartalmazhatnak segítségelemeket. Mi lehet az ismérve annak, hogy egy egyébként normális (világpiaci átlagnak megfelelő) nemzetközi gazdasági ügylet egyben segítség is? A legkézenfekvőbb az a válasz — abban a mértékben tartalmaznak ezek az ügyletek segítségelemeket, amilyen mértékben kedvezőbbek, mint a szokásos nemzetközi ügyletek. Ez kétségkívül igaz. Például egy nemzetközi kölcsön, segítségelemet tartalmazhat, ha a kölcsönfeltételek (kamatvisszafizetési egyéb feltételek) a világátlagnál kedvezőbbek. A valóság azonban ennél bonyolultabb. A fenti példánál maradva, egy nemzetközi kölcsön tartalmazhat segély, segítségelemeket, illetve jelenthet segítséget még akkor is, ha történetesen a hitel formális felvételei a világátlagnak megfelelnek. Vagy megfordítva: egy, a formális hitelfelvétel szempontjából kedvezőnek látszó, ennél fogva segítségelemeket tartalmazó hitel, a kétségkívül meglevő segítségelemek mellett, ezek ellentétét is tartalmazhatja. Egy ilyen fontos — talán a legfontosabb — ismérv, hogy az adott kölcsön milyen szerepet, helyet tölt be a kapó ország gazdaságában.

A konkrét nemzetközi gazdasági ügylet tartalma, a fogadó ország belső gazdaságában betöltött szerepe dönti el a segítségelem létét, illetve mértékét, és nem kizárólag vagy elsősorban szembeötlő, formális feltételek.

Szemléltessük a fentiekben elmondottakat néhány példán. Vegyünk egy olyan egyszerű és leggyakrabban nemzetközi gazdasági ügyletet, mint a külkereskedelem, illetve ennek alkotórészét, az export, illetve importot. A normális feltételek mellett (világpiaci ár) lebonyolódó export is lehet segítség pl. az exportáló ország számára. Kissé másképp fogalmazva, az importáló ország nyújthat segítséget az exportáló országnak még akkor is, ha bizonyos körülmények között tőle vásárol. Néhány példa: a rendkívül nagy termés vagy egy ország ellen alkalmazott blokád olyan helyzetet teremthet, hogy az exportőr számára segítséget jelent a tőle való importálás még akkor is, ha az egyébként azonos vagy esetleg kissé rosszabb a világpiaci értékesítési feltételeknél. A fejlődő országok ellen kilátásba helyezett vagy sokszor megvalósuló USA és egyéb tőkés országok blokádja ellen a szocialista országokkal való kereskedelem lehetőségének alternatívája és jó néhány alkalommal a ténylegesen megvalósuló kereskedelem jelentős segítség a fejlődő országok számára. A külkereskedelem mint a felszínen egy semleges nemzetközi gazdasági kapcsolati forma, az embargó, a kereskedelmi blokád alkalmazásán keresztül a gazdasági háború eszköze is lehet. A gazdasági blokád miatt szenvedő országgal való kereskedelem pedig ellenkezőleg, a blokád leküzdésének eszköze, tehát segítség.

A külkereskedelem és segítség összefüggésének van egy másik vetülete is. A fejlődő országok ellen kilátásba helyezett vagy megvalósított blokád kivédése mellett

a kereskedelem szerkezetének kérdése is felvetődik. A gyarmatok kirablásának egyik jelentős eszköze az volt, hogy a fejlett tőkés (anya) országok nyersanyagot — mezőgazdasági termékeket vettek tőlük, és ipari készterméket adtak el nekik. Ebben az összefüggésben a fejlődő országok számára segítségelemet azon exportstruktúra kialakításának elősegítése jelent, amely megváltoztathatja a régít. A polgári (és a kínai) vádak a szocialista országok — fejlődőkkel való kereskedelmi struktúráját illetően azok, hogy a szocialista országok ugyanolyan struktúrában kereskednek, mint a tőkések. Statikusan és formálisan szemlélve ez így is van. A fejlődő országok jelenleg mi mással tudnának fizetni, mint amijük van — nyersanyag, mezőgazdasági termék. Ahol ők kitörhetnek e bűvös körből, az importjuk összetétele, ipari fogyasztási cikkek, illetve beruházási javakra való megoszlása. A szocialista országok tehát igenis segítséget nyújtanak azzal, hogy ipari berendezéseket, gépeket szállítanak, és ilyen módon is elősegítik az iparosítást. A fejlett tőkés országok nem ezt tették, illetve teszik. Természetesen a szocialista országok export-import struktúráját kialakításában döntően azzal valósítanak meg segítséget a fejlődő országok felé, ha fokozatosan azokból egyre több ipari-feldolgozott terméket importálnak. De ez kissé távolabbi kérdés, és csak fokozatosan megvalósítható.

Az a demagóg állítás, hogy a szocialista országok fejlődő országokból történő nyersanyag- és energiaimportja ugyanolyan, mint a kizsákmányoló országoké — hazug. A kritikusok milyen alternatívát állítanak, talán azt, hogy a fejlődők ne exportáljanak semmit? (Egyelőre iparcikket csak kis mértékben tudnak szállítani.) Ebben az esetben ipari berendezés importjuk is jelentősen csökkenné. Nem látják a dialektikus összefüggést, mégpedig azt, hogy a fejlődők elavult, számukra kevésbé előnyös importstruktúrája — az importstruktúra változásán keresztül — teremti meg önmaga megszüntetésének feltételeit.

A szocialista országok közismerten energia- és nyersanyag-szegények, ugyanakkor iparilag viszonylag fejlettebbek, és ez megteremti a szocialista országok oldaláról az érdekeltséget is a fejlődő országokkal való kereskedelemben. A fenti összefüggéseket átgondolva tehát látjuk, hogy egyfelől *kölcsönös érdek* van, tehát mindkét fél érdekelt a nyersanyag-eladásban, illetve -vételen, másfelől viszont a fejlettebb ország *segítség-elemet* is visz ebbe a kapcsolatba, amennyiben a fejlődő országnak ipari berendezéseket szállít, illetve fokozódó mértékben feldolgozott ipari termékeket is várólól tőle.

Mint leszögeztük, a segély, illetve segítség legfontosabb jellemzője — felszíni, formális ismérvek mellett —, hogy egy nemzetközi gazdasági kapcsolat hogyan segíti elő a fejlődő ország legalapvetőbb célját, a *gazdasági függetlenség* kivívását. Azok a gazdasági kapcsolatok, amelyek ezt elősegítik (főleg az önálló ipar megteremtését), ezek *bizonyos mértékig függetlenül* a segítség felszíni, formális jellemzőitől (hogy a világlágtól kedvezőbben adják), objektíve segítséget nyújtanak. Ha ezt a mércét alkalmazzuk, akkor sokszor kiderülhet, hogy bizonyos segélyek, amelyeket a fejlett tőkés országok nyújtanak — talán nagyon *látványosak*; formális kellékei meg is felelnek a segély fogalmának —, azonban tartalmában ennek ellentmondó feltétele is van.

Ezt is szemléltessük talán egy példán. Az USA pl. ingyen búzát szállít Indiának. Ez a legnyilvánvalóbb módon segély, segítség az éhező indiai lakosság számára. Most éltekintve attól, hogy ez a búzasegély politikai zsarolás eszköze lehet, továbbá, hogy az amerikai búzafelesleg lecsapolása. Eltekintve tehát attól, hogy a segélynyújtás *közvetlen motiváció* milyenek, ez a búzában nyújtott segély nem India gazdasági függetlenségének megerősítését, élelmiszer-önellátása megeremtését segíti elő, hanem ellenkezőleg azt, hogy évről évre USA-hoz forduljon élelmiszerért. Ezzel szemben a mi kritériumunk alapján az igazi segélyt az jelentené, ha a mezőgazdasági termelés

fellendítését szolgáló eszközök gyártását segítené elő. Még az is könnyen elképzelhető, hogy egy 100 mill. dolláros ingyen búza szállításával szemben egy 100 mill. dollár értékű, műtrágyagyár építésére nyújtott kölcsön (tehát nem ajándék) nagyobb segítséget jelent. Pedig az utóbbi esetben kimutatható, hogy érdekeltség, sőt profit-motiválta érdekeltség van a műtrágyagyár-berendezést szállító USA-cég hitelszállítása mögött míg az ingyen búzaajándék mögött ilyen nincs. A fentiekből következik, hogy tőkés profit motiválta cselekvés is tartalmazhat *objektíve* segítő elemet, ha az egybeesik a fejlődő ország gazdasági függetlenségét célzó törekvéseivel. Ez utóbbi esetben, tehát egy kölcsönös érdeket tartalmazó ügylet egyben segítséget is jelent.

Az USA búzasegélyével kapcsolatban azonban egy megjegyzés kívánczik. Kétségtelen, hogy a *jelenleg* éhező lakosságon csak azonnali élelemmel lehet segíteni, és ilyen értelemben van létjogosultsága az ilyenfajta segítségnek is. Azonban az, hogy az USA vagy más fejlett tőkés ország kizárólag vagy elsősorban ilyen segélyeket ad, amelyek csak a pillanatnyi helyzetet segítik, de a hasonló helyzetek jövőbeli keletkezésének lehetőségét nem csökkentik, ez azt mutatja, hogy nem igazi, nem jelentős segítség.

III. Segítség és a külföldi tulajdon (résztulajdon) viszonya

Izgalmas kérdés az, hogy a fejlődő országokban eszközölt, illetve ott működő, részben vagy egészben külföldi tulajdonú vállalatok milyen szerepet töltenek be a segítségben? A külföldi tulajdon minden körülmények között segítség-e vagy kizsákmányolás, és így nem segít, hanem visszatartja a fejlődést? Vajon helyes-e a szocialista országok vállalatainak is részesedni valamelyik fejlődő ország vállalatában, segítség-e ez vagy külföldi kizsákmányolás? Ilyen és ehhez hasonló kérdések vetődnek fel, és ezek még nem egészen kielégítően vannak megválaszolva, tehát különösen indokolt a válaszkérés. Annál is fontosabb a helyes válasz a fenti kérdésekre, mert fokozódik a termelés internacionalizálódása.

A termelés internacionalizálódásának objektív folyamatát használhatják fel a tőkés országok, hogy így behatolhassanak, illetve bent maradhassanak a fejlődő országokban. E kérdésnek különös érdekességet kölcsönöz az a tény, hogy a fejlődő országok *politikai függetlenségük* kivívásának időszakában sok esetben radikálisan jártak el (elvben legalábbis) a külföldi tőkével. Az utóbbi években azonban ez változóban van, engedékenyebb kezd lenni a megközelítésük. A kritikus kérdés az, hogy a külföldi tőkés magántulajdonban levő vállalatok (multinacionális vállalatok stb.) amelyek kétségkívül a döntő csatornái voltak, és maradtak az elmaradott országok gazdagsága kiszivattyúzásának, vajon a megváltozott helyzetben (politikai függetlenség idején) lehetnek-e ezen országok gazdaságfejlesztésének segítői? A gazdaságtörténeti tapasztalatok azt bizonyítják, hogy bizonyos körülmények között e külföldi tulajdonosi érdekeltség betöltheti segítő szerepét. Csatornája lehet az anyagi és szellemi erőforrások átcsoportosításának, *kölcsönös érdekek és segítség elemeit* egyaránt tartalmazhatja. Tapasztalati tény ugyanis az, hogy a közel azonos fejlettségű tőkés országok egymás közötti kapcsolatában jelentkező külföldi tulajdon fontos szerepet játszott és játszik a fejlődésben. Mi ennek a döntő oka? A tőkés országok gazdaságában és a világ gazdaságban határozott törvényszerű fejlődés figyelhető meg a tulajdonviszonyokban. A viszonylag egyszerű eszközökön és gépeken alapuló kis méretű *egyéni tőkés magántulajdon* felváltja a fejlett gépeken alapuló részvénytársasági, tehát *kollektív tőkés magántulajdon*-forma. A termelő erők további fejlődése megköve-

teli az *össztőkés szinten kialakuló kollektív tőkés magántulajdon* (államkapitalizmus) ki-fejlődését. E közös tulajdon fejlődése azonban nem áll meg a nemzeti határoknál, ha-nem a termelés internacionalizálódásával, nemzeti határokon átnyúló vállalatok, azaz nemzetközi tulajdonviszonyok is létrejönnek.

A tőkés nemzetközi tulajdon kialakulása és fejlődése tehát nem véletlen jelen-ség, hanem szerves folytatása a termelés „kollektivizálásának”. A tőkés nemzetközi tulajdon kialakulása és szerepe egyrészt a fejlett tőkés országok, másrészt a fejlett és fejlődő országokat átszövő, egymástól élesen elválasztható vonatkozásokban vizsgálható. Mindkét vonatkozásban a tőkés nemzetközi tulajdon a fogadó országok szem-pontjából idegen (esetleg csak részben idegen) tulajdont, következésképp *külső ki-zsákmányolást jelent*. A helyzet dialektikus ellentmondása abban áll, hogy míg a fejlett tőkés országok közötti nemzetközi tőkés tulajdon — tehát külső kizsákmányolás — nem zárja ki, sőt elősegíti a gyors gazdasági fejlődés, a termelőerők fejlődését. A tőkés nemzetközi tulajdon fejlett és fejlődő országok között éppen ellenkezőleg — mint ahogy a történelem bebizonyította — visszafogja, gátolja, torzá teszi azt, sőt relatív lemaradást eredményez. Ebből a két teljesen ellentétes eredményből joggal lehet következtetni, hogy nem önmagában a tőkés nemzetközi tulajdon vagy az ehhez kapcsolódó kizsákmányolás a felelős az elmaradott országok helyzetéért. Vagy más-képpen megfogalmazva a kérdést, még a tőkés formájú nemzetközi tulajdon is bizo-nyos feltételek között, a befogadó ország szempontjából segítséget jelenthet. Még inkább joggal feltételezhető, hogy a tőkés feltételektől megtisztított, szocialista jellegű nemzetközi tulajdonnak van létjogosultsága, és jelentős segítséget jelenthet a fejlődő ország számára.

A tőkés nemzetközi tulajdon e két különböző viszonylatban jelentkező, teljesen eltérő eredménye azzal függ össze, hogy a fogadó országban *milyen területen* létezik a külső tulajdon (résztulajdon), milyen a gazdaság egészében vett szerkezete. A fejlett tőkés országokban a nemzetközi tulajdon döntően a gazdasági növekedés dinamikus ágaiban helyezkedik el, szervesen illeszkedik abba. Ezzel ellentétben a fejlődő orszá-gokban csaknem kizárólag a kitermelőiparban, illetve mezőgazdaságban, legújabbán esetleg egyes könnyűipari ágazatokban. Mindezek azonban nem iparágak, illetve di-namikusan fejlődő „húzó” iparágak. A befogadó ország szempontjából nem mindegy, hogy a külföldi tulajdon hol helyezkedik el. A külföldi tulajdont realizáló értéktöbblet kiszívása az elmaradott országból — mint láttuk — csak akkor eredményez gazdasági elmaradottságot, felelős a nyomorért, ha emellett egy másik fajta érték (potenciális érték) kiszivattyúzása is történik.

A nem iparosodott, nyersanyagtermelő agrárországot úgy is kizsákmányolják — és ez a döntő —, hogy nyersanyagaikat feldolgozatlan állapotban viszik ki tőlük, s ezzel a nyersanyagérték és a késztermék értéke közötti különbség mint hozzáadott érték (added value) számukra elvész, azaz fejlett országban keletkezik. A kétfajta kizsákmányolás nagyságrendjének különbségét úgy lehetne szemléltetni, ha egy konkrét terméket veszünk. Az adott ország többek között külföldi tőkés tulajdonban levő ültetvényeken gyapotot termel. A benschülött munkásokkal termelt értéktöbblet (a gyapot termelési értékének 20%-a körül lehet) kiviszi az adott országból. Ennél sokkal nagyobb veszteség a gyapotot exportáló ország számára, hogy a gyapot 2 kg-ból előállított szövet értéke kb. 20–30-szor nagyobb, és ez sokszor így kerül vissza az országba. Ez a potenciális hozzáadott érték, amit ha a fejlődő gyapottermelő országban adnának hozzá a nyersgyapot értékéhez, ez idézne elő jelentős gazdasági növekedést.

Tekintsük át tehát, mi jellemezte és jellemzi a fejlődő országokban levő idegen

tőke tevékenységét, mi az, ami specifikus vonása, amelynek a korlátozásával, esetleg megszüntetésével ez a külföldi tőke *segítség*-funkciót is betöltene. A következő főbb jellegzetességek vannak: döntő jellegzetesség, hogy főleg kitermelő ágakban, illetve mezőgazdaságban van szinte kizárólag a külföldi tulajdon. A fejlődő országbeli külföldi tulajdon nem ennek az országnak szerves része, hanem az „anyaország” gazdaságához kapcsolódik, azt szolgálja. A külföldi tulajdonosi érdekeltség időben korlátlán, nem biztosít az üzem minél gyorsabban megvalósuló szakemberképzést. Abban a mértékben azonban, ahogy a jelen világ gazdasági helyzetet (recesszió, cserearányromlás)⁴ a fejlődőknek sikerül kihasználni és a fenti feltételeken bizonyos mértékben módosítani, olyan mértékben ezek segítségelemet is tartalmazhatnak. Ha tehát sikerül a fejlődőknek kiharcolniuk, hogy a fejlett országok tőkéje ne csak, vagy ne elsősorban gyapotkitermelésre, hanem annak feldolgozására is létesítsen vállalkozást, esetleg könnyűipari, illetve élelmiszeripari gépek gyártására is. Akkor az ilyen célra bejövő külföldi tőke, még ha egyébként a világpiaci átlagos feltételekhez igazodik is — objektíve segítséget jelent a fejlődő országoknak.

A marxista közgazdászok és politikusok körében sokáig — részben még ma is — erősen vitatott a külföldi tőkeérdekeltség helyessége, erkölcsössége. Nem tudták elképzelni, hogy egy szocialista vállalat résztulajdonosi érdekeltséggel rendelkezhet egy-egy fejlődő országban. Ezt nemzetközi kizsákmányolásnak tekintik. A polgáriak és a kínaiak természetesen azonnal előjönnek ezzel a váddal. Ez megint csak hamis, látszatosságokat emel ki a két gyökeresen eltérő tőkés és szocialista tulajdonosi érdekeltségek között. Előfordul az, hogy gyakran maguk a fejlődő országok kérik, hogy a külföldi beruházó tartson meg bizonyos tulajdonosi (résztulajdonosi) érdekeltséget.

Mi jellemzi, illetve kell hogy jellemezze egy esetleges szocialista vállalati közös tulajdont? Mindenekelőtt az, hogy a gyors gazdasági növekedést szolgáló kulcsiparágakban is közös vállalkozást létesít, nem „örök” időre, hanem a fogadó fél kívánságára hosszabb-rövidebb ideig. A döntő, amiért a fejlődő országok sokszor kifejezetten kéri a részvételt, az az, hogy ilyen módon a résztulajdonos érdekelt a vállalat *jó működésében* (nemcsak kulcsra készen átadja azt), vezetők és szakemberek kiképzésében, kutatás és a technika továbbfejlesztésében.

Kizsákmányoló-e egy szocialista vállalati részérdekeltség valamely fejlődő ország vállalatában?

Nem, itt nem lehet szó kizsákmányolásról a következő okoknál fogva. Mindenekelőtt azt kell látni, hogy a közös vállalatban keletkezett új érték, illetve annak része, a terméktöbbség az, amelyen osztozik a két nemzet. Ha ez az osztozkodás arányban van a hozzájárulással, amennyivel az egyik vagy a másik fél a beruházáshoz, a vállalat vezetéséhez, kockázatvállaláshoz hozzájárul, akkor ez nem ellenszolgáltatás nélküli jövedelem (ami a kizsákmányolás lényeges kritériuma). További fontos szempont, hogy a tőkés kizsákmányolás tőkés viszonyok létét, megerősítését és újratermelését jelenti. Egy szocialista vállalati résztulajdon nem tőkés viszony, nem tőkés viszonyt visz be a fejlődő ország gazdaságába, sőt ellenkezőleg, a gazdasági függetlenség megerősítésén keresztül hosszabb vagy rövidebb távon a szocialista orientációjú fejlődést segíti elő.

Összefoglalva tehát: A nemzetközi gazdasági kapcsolatokban a *segély* elég bonyolult fogalom. A segélyek formális jellemzőin túlmenően azt kell vizsgálni, hogy

⁴ A tőketulánál a fejlett országokban, a fejlődők felé üsztözi a tőke kivitt, valamint a hagyományos könnyűipari ágak válsága viszonylag kedvezőbb lehet a fejlődő országok iparosítási törekvései számára.

egy segély valóban elősegíti-e egy ország gazdasági fejlődését. A segélyek és a kölcsönös érdekeket tartalmazó gazdasági kapcsolatok nem feltétlenül zárják ki egymást.

A kifejezetten, formálisan is a segélyek, az ingyenes adományok mellett a segítségnek nagyobbik része kölcsönös érdekekkel együtt kell hogy megvalósuljon. Egy-egy nemzetközi gazdasági ügylet tartalmazhat segítség- és kölcsönös érdekelemeket egyaránt. Még a külföldi tőkebefektetés is — ha az a belső, dinamikus gazdaság fejlődést szolgálja — tartalmazhat segítség elemeket.

д-р Ласло Маер:

НЕКОТОРЫЕ ПРИНЦИПИАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПОМОЩИ, ОКАЗАННЫХ РАЗВИВАЮЩИМСЯ СТРАНАМ

(резюме)

Статья подчеркивает необходимость помощи, оказанных развивающимся странам. Он делает вывод, что страны на низком уровне развития не могут победить их отставания без перегруппировки, организованной на государственном и международном уровне материальных ресурсов, получаемые от развитых стран.

Другой важный вопрос теоретического характера, какое отношение существует между интересами иностранных пособий и страна, оказанных помощь. Содержит ли пособие или помощь взаимный интерес? (Со стороны двух лиц). Статья подчеркивает, что кроме пособий и нормальные экономические связи (внешняя торговля) включает ли в себя элементы пособий и несколько элементов взаимных интересов. Кроме формальных требований пособий более важно как помогает ли стране бороться за экономическую независимость.

В конце анализирует отношение пособий иностранных интересов капитала. Напротив буржуазных позиций, которые считают, что всякие иностранные капиталовложения и пособия, автор не согласен. Иностранное предприятие помогает, если оно работает в такой отрасли, которая способствует экономическому развитию на самом высоком уровне данной страны, даже через повышение квалификации кадровоформирует предпосылку превратить в национальную собственность.

Dr. L. Mayer

SOME THEORETICAL QUESTION OF THE AID TO THE DEVELOPING COUNTRIES

(Summary)

The article emphasises the need for aid to the developing countries. The contention is made that the backwardness of the developing countries can not be overcome without the organised re-channelling of resources (material and intellectual) from the developed world.

Another important theoretical issue; what is the relationship between foreign aid and interest of the aid donor? Can the aid contain mutual interest?

The article points out that apart from the clear cut forms of aid (gifts) the normal international economic relations can contain both aid as well as mutual interest elements.

Beside the formal features of aid, the criterion of aid should be; how it helps the country to achieve economic independence.

The article — finally — raises the problem of the relation between aid and foreign capital (foreign ownership) (In contrast to those western concepts that all sorts of foreign investment should be considered as aid — the author holds the view that this is not true. A foreign investment, wholly or partially foreign owned enterprise, can fulfill aid function only if it is in that branch of the national economy (organically integrated in the national economy) which best serves the interest of the host country, helps to train manpower, and do everything to hand it over to the developing nation as soon as possible.